

Professional Paper – Stručni rad

UTICAJ EKONOMSKE INSTITUCIONALIZACIJE NA KONKURENTNOST PRIVREDA U DRŽAVAMA JUGOISTOČNE EVROPE

Nikša Grgurević*, Irena Petrušić

*Univerzitet Adriatik, Fakultet za Menadžment, Zemunska 143, Meljine, Herceg Novi, Crna Gora,
niksagrgurevic@t-com.me*

APSTRAKT

Dokazano je da konkurentnost privrede značajno zavisi od stepena izgrađenosti i efikasnosti institucija. Predmet istraživanja u ovom radu je uticaj društvenih i u okviru njih ekonomskih institucija na konkurentsku sposobnost privrede. Cilj istraživanja je da se komparativnom analizom dokaže uticaj institucionalne razvijenosti na konkurentnost privrede, ekonomski rast i održiv ekonomski razvoj. Pored toga, institucionalna izgrađenost odlučujuće utiče i na efikasnost upravljanja intelektualnom svojinom i intelektualnim kapitalom, od kojeg direktno zavisi nivo nacionalnog inovacionog kapaciteta. U današnjoj ekonomiji znanja i globalnog tržišta, nematerijalna imovina firme (i privrede), tj. intelektualna svojina (kao uži dio intelektualnog kapitala) je ono što je čini uspješnom. Umjesto neoliberalne, pasivizirane i disfunkcionalne makroekonomske politike u državama JIE, potrebna je njena preorijentacija na institucionalno aktivnu, angažovanu, ravnopravnu, propulzivnu i efikasnu ekonomsku politiku civilizacijskog i razvojnog predznaka.

Cljučne riječi: konkurentnost, institucije, intelektualna svojina, efikasnost, ekonomska politika.

UVOD

Pored nivoa institucionalne razvijenosti, siguran način za očuvanje stabilnog i održivog privrednog razvoja u savremenim promjenjivim uslovima je povećanje konkurentnosti i modernizacija privrede. Dokazano je da konkurentnost privrede dominantno zavisi od stepena izgrađenosti i efikasnosti ekonomskih institucija. Problem konkurentnosti ima univerzalan svjetski karakter. Globalni uslovi privređivanja nameću konstantne izazove za unapređenje konkurentnosti. Švajcarski instituti World Economic Forum i International Institute for Management Development definišu konkurentnost kao funkcionalni skup institucija, javnih politika i faktora koji određuju nivo produktivnosti neke države. Produktivnost je značajna u kontekstu konkurentnosti jer pokazuje stanje prosperiteta i stepen isplativosti uloženog kapitala u privredi, koji utiče na dugoročni privredni rast i održivi razvoj. Ona predstavlja uporedni odnos prednosti i nedostataka pojedinih država mjeren prema određenim indikatorima i faktorima. Navedeni švajcarski instituti redovno objavljuju godišnje izvještaje o svjetskoj konkurentnosti, u kojima se prikazuje rejting pojedinih država. Rejting se određuje prema dvije vrste pokazatelja: indeksu rasta konkurentne sposobnosti (*Growth Competitiveness Index*, GCI) i indeksu konkurentne sposobnosti biznisa (*Business Competitiveness Index*, BCI). Oni odražavaju makro i mikro ekonomski položaj pojedinih država i predstavljaju korisne izvore podataka o glavnim komparativnim prednostima i nedostacima pojedinih zemalja, prema kriterijumu mjerenja faktora koji utiču na konkurentnost i produktivnost privrede.

GLOBALNI INDEKS KONKURENTNOSTI

Globalni indeks konkurentnosti je usmjeren na identifikovanje faktora koji potstiču ili sprečavaju preduzetništvo, ekonomski rast i razvoj privrede neke države. Rakorak između skučenog

tržišnog regulisanja (u praksi) i njegovog retoričkog forsiranja (da ne kažemo „fundamentalizma“, izraza koji upotrebljavaju mnogi autori) je očigledan, kao i brojna zatajivanja ove institucije, koja je u mnogo čemu doprinijela antirazvojnim trendovima (postojanje tržišnih supstituta, sive ekonomije, pseudo-tržišnih struktura itd.). Zbog prednjih konstatacija navedeno je u tabeli 1, struktura institucionalnog pokazatelja (koji se sastoji iz 21 elementa, a mjeri se u rasponu ocjene od 0 do 10) za države JIE u periodu 2013/2014. godine.

Tabela 1. Strukturni elementi institucionalnog pokazatelja GCI u periodu 2013/2014. Godine, (The Global Competitiveness Report, 2014).

Naziv institucionalnog elementa	Alb.	BiH	CG	Mak.	Srb.
Prava svojine	2,8	3,7	4,2	4,5	3,2
Zaštita intelektualne svojine	2,9	2,5	3,6	3,9	2,9
Zloupotreba javnih sredstava	2,5	3,9	4,1	3,8	2,8
Javno povjerenje u političare	2,4	2,6	3,6	3,0	2,1
Neregularna plaćanja i mito	3,1	4,6	4,1	4,6	3,7
Nezavisnost pravosuđa	2,3	3,9	3,6	3,2	2,6
Favoriziranje u odlukama drž. služb.	2,7	3,1	3,8	3,4	2,4
Rasipništvo državne potrošnje	3,1	1,7	3,6	3,6	2,3
Opterećenje državnog regulisanja	3,9	3,6	3,6	3,8	2,3
Efikasnost pravnog okvira u rješavanju sporova	3,0	3,5	3,9	3,5	2,5
Efikasnost pravnog okvira u promjenama regulacije	2,9	3,7	3,5	2,9	2,5
Transparentnost državne politike	4,1	4,2	4,5	4,4	3,7
Poslovni troškovi za terorizam	5,2	6,5	6,1	5,7	5,6
Poslovni troškovi kriminala i nasilja	4,3	6,2	5,2	4,9	4,3
Organizovani kriminal	4,4	6,0	4,9	4,6	4,0
Pouzdanost policijskih službi	3,7	5,4	4,7	4,4	4,0
Etičko ponašanje poduzeća	3,3	3,2	4,1	3,9	3,3
Snaga revizije i standarda izvještavanja	3,8	3,9	4,2	4,7	3,9
Efikasnost korporativnih odbora	4,4	4,7	4,3	4,3	3,7
Zaštita interesa manjinskih akcionara	3,8	3,3	4,1	4,0	2,7
Snaga zaštite investitora	7,3	5,0	6,3	7,0	5,3

U literaturi su se pojavile ozbiljne teorijske kritike shvatanja da postoji jednosmjernan i direktan uticaj institucija na ekonomski razvoj. Tako npr. Ha-Joon Chang (2011, p. 475) ukazuje na nemogućnost kvantifikacije kvaliteta institucija i na heterogenost uzoraka, koja dovodi u pitanje ozbiljnost rezultata brojnih regresionih analiza. U tom smislu, on (Chang, 2011), navodi da: „*taj dominantni teorijski diskurs pati od dvije grupe problema: prva zanemaruje povratnu vezu, tj. mogućnost uticaja*

ekonomskog razvoja na institucije, a druga je linearna i statična zavisnost uzročne veze“. Polazeći od nespornih činjenica da: a) institucionalni razvoj pozitivno utiče na ekonomski rast i razvoj i b) ekonomski razvoj direktno (preko motivacije i velikih ulaganja u obrazovanje i naučna istraživanja) i indirektno (preko dobrih uslova: plate naučnika, komunikacije, informacije, statistika, projekti i dr.) utiče na rast ekspertskih znanja i inovacija, V. Drašković, R. Jovović i M. Drašković (2013, s. 26) su izveli logičan zaključak da postoji relacija u kojoj djeluje jaka povratna veza, i to kako slijedi: *institucije-ekonomski razvoj, ulaganja u znanje-povećanje znanja*.

UTICAJ INSTITUCIJA NA KONKURENTSKU PREDNOST

Konkurentska sposobnost privrede je rezultat postojanja lepeze njenih konkurentskih prednosti. One mogu poticati od raznih faktora, počev od društveno-ekonomskog sistema (sistemskih mjera i mehanizama), stimulativnih instrumenata makroekonomske politike, institucionalnog okruženja, normativno-pravnih akata i opštih uslova za biznis i preduzetništvo, preko nivoa organizacionih, upravljačkih i komercijalnih sposobnosti do geografskih, demografskih, resursnih, infrastrukturnih, inovacionih i mikroekonomskih kapaciteta. U skladu s istraživanjem S. Cheunga (1983, s. 38), prema kojem svaka institucionalna inovacija iziskuje odgovarajuće troškove (jedni su povezani s funkcionisanjem već postojećih institucija, a drugi su neophodni za njihov preobražaj), postsocijalistička tranzicija se može posmatrati kao institucionalna inovacija, odnosno transformacija, u kojoj su institucije osnova na kojoj se izgrađuje svaki drugi preobražaj i razvoj ekonomskog i društvenog poretka, pri čemu se mijenjaju i same institucije. Međunarodna metodologija računanja obuhvata 12 ključnih stubova konkurentnosti, među kojima je posebno značajan prvi stub, koji se odnosi na institucije i institucionalno okruženje privrede. Ono se definiše pravnim i administrativnim sistemom, u okviru kojih ekonomski subjekti (privatna lica, firme, organizacije i organi vlasti) uzajamno djeluju s ciljem stvaranja dohotka, odnosno profita i povećanja ekonomskog blagostanja. Interesantno je da se u većini strategijskih nacionalnih dokumenata tranzicijskih država nigdje ne razmatra (ili se to radi samo uopšteno i površno) razvijenost ekonomskih institucija.

Kvalitet društvenih i u okviru njih ekonomskih institucija značajno, a vjerovatno dominantno utiče na konkurentsku sposobnost privrede, ekonomski rast i održiv ekonomski razvoj. On ostvaruje svoj uticaj preko odluka o investicijama, organizaciji proizvodnje roba i usluga, raspodjeli, odnosu između slobode i regulisanja tržišta, sistemu motivacije, nivou ulaganja u nauku i obrazovanje (znanje) itd. Pored toga, institucionalna izgrađenost odlučujuće utiče i na efikasnost upravljanja intelektualnom svojinom i intelektualnim kapitalom, od kojeg direktno zavisi nivo nacionalnog inovacionog kapaciteta i privredne konkurentnosti. U današnjoj ekonomiji znanja i globalnog tržišta, nematerijalna imovina firme (i privrede), tj. intelektualna svojina (kao uži dio intelektualnog kapitala) je ono što je čini uspješnom i konkurentnom. O značaju razmatrane kategorije govori procjena da će u budućem periodu u 100 vodećih svjetskih kompanija ukupna vrijednost intelektualne svojine iznositi preko 90% ukupne vrijednosti njihove imovine.

Dostizanje određenog nivoa nacionalne privredne konkurentnosti je jedan od uslova za prijem u EU. Izvoz je prioritet, jer se bez njega ne može ostvariti pokrivenost uvoza izvozom i izbalansirani platni bilans. Za izvoz je potrebna, pored ostalog, konkurentnost kvaliteta i cijena proizvoda i usluga. Sve proklamovane vizije i misije iz raznih razvojnih dokumenata i programa su uopštene. One ne mogu biti korisne bez dobro osmišljenih, prilagođenih, koncipiranih i doslednih mjera makroekonomske politike (institucija državnog regulisanja) i mikroekonomske primjene istih (na nivou institucija tržišnog regulisanja, kao i zaštite i razmjene svojinskih prava). Razvoj konkurentnosti se može ostvariti samo aktiviranjem zdravog (a ne privilegovanog) preduzetništva i privatnog vlasništva u masovnim razmjerama, kako je to bilo propagirano prije početka privatizacije. Naravno, to ne odgovara aktualnom monopolisanom privatnom biznisu, koji je u nekretninama i propalim firmama nagomilao i stavio ogromni kapital van njegove osnovne funkcije.

INSTITUCIONALNI PLURALIZAM VS. KVAZI-NEOLIBERALNI INSTITUCIONALNI MONIZAM

P. Krugman u knjizi „*Velika laž*” (2004), kritikuje neoliberalne ekonomske doktrine na sljedeći način: „*Sloboda tržišta... ponekad vodi na potpuno pogrešan put... i dovodi do skandaloznih lomova*”. Spontano formirane tržišne i alternativne institucije, metod neoliberalističkih „*proba i grešaka*“ i „*šok terapije*” su se pokazali pogubnim po ekonomski razvoj država JIE. Umjesto neoliberalne, pasivizirane i disfunkcionalne (da ne kažemo često interesno orijentisane) makroekonomske politike, potrebna je hitna njena preorijentacija na institucionalno aktivnu, angažovanu, ravnopravnu, propulzivnu i efikasnu ekonomsku politiku civilizacijskog i razvojnog predznaka (Grgurević, 2014, s. 503). Mora se prevazići kontradiktornost između favorizovanja neoliberalne ekonomske politike (tržišnog, odnosno institucionalnog monizma) i izjavama iste o potrebi raznih oblika „*podrške*“, koji pretpostavljaju vladina dokumenta namijenjena ekonomskim pitanjima (odnosno klasično institucionalno državno regulisanje). To je svojevrsni nonsens, koji vodi u zabludu i ne rješava probleme, nego ih odlaže i prevaljuje na buduće vrijeme i generacije. Pored toga, moraju se angažovati eksperti, kako ne bi dolazilo to katastrofalno pogrešnih formulacija neoliberalnih „*kreatora*“, koji u stratezijskim dokumentima tvrde npr. da je izvoz globalni trend, koji doprinosi konkurentnosti. Valjda je jasno da je obratno, da konkurentnost doprinosi izvozu.

Potrebno je korijenito promijeniti institucionalne infrastrukturne osnove za razvoj konkurentnosti, jer su dosadašnji bili neuspješni. Priča o povećanju institucionalizacije, inovativnosti i konkurentnosti se ne može realizovati u uslovima formalnosti, deklarativnosti i supstituisanja institucionalnih promjena raznim palijativnim mjerama, čija je pozadina očuvanje vlasti, rentno orijentisano i zaštita interesnog ponašanja povlašćenih grupa. Zna se kako se u svijetu kreiraju i sprovode institucionalne promjene, inovativnost, kvalitet i konkurentnost, bez kojih nije moguć ekonomski razvoj kao kvalitativna komponenta ekonomskog progressa. Moraju se koristiti svjetski uzorni modeli i selektivno primijeniti, u mjeri u kojoj to dozvoljava specifično mikroekonomsko i makroekonomsko okruženje. Prije tri decenije D. North (1981, p. 32) je pisao o značaju institucionalnog pluralizma na sljedeći način: „*dominantan cilj kapitalističke države je izgradnja takvih institucionalnih struktura, posebno u strukturi vlasništva, pomoću kojih se ostvaruje uvećanje prihoda i visok stepen slobode*“. Mnogi autori koji ne pripadaju ni jednom pravcu institucionalnih teorija takođe su se direktno ili indirektno zalagali za principe institucionalnog pluralizma, kao npr.: A. Toynbee (1934, p. 150), koji piše o „*pretvaranju jednostranih obilježja u njihovo istinsko jedinstvo*“, J. K. Galbraith (1990, p. 9), koji ističe značaj „*složene smjese tržišne motivacije, državne reglamentacije i političke demokratije*“, i A. Toffler (1990, p. 59), koji smatra da su „*raznolikost i raznovrsnost su najvažnije karakteristike prelaska u postindustrijsko društvo*“. Rješenje problema konkurentnosti, kao i svih ostalih tranzicijskih problema mora se tražiti u izgradnji pluralističkog institucionalnog ambijenta i dosljednoj primjeni institucionalnog ponašanja, koji mora biti kompaktilan s međunarodnim okruženjem i civilizacijskim uzornim modelima.

ZAKLJUČAK

Praksa razvijenih država je ubjedljivo pokazala da je formiranje efikasnih društvenih (formalnih i neformalnih) i ekonomskih institucija preduslov za racionalnu alokaciju resursa i efikasno privređivanje. To su potvrdile i pojedine uspješne države tranzicije, koje su izvršile značajan stepen institucionalnih promjena. One su takođe dokazale da su institucionalne promjene osnovni elemenat u strukturi kritične mase svih ostalih promjena koje moraju preduzeti tranzicijske države. Pored toga, dokazano je u praksi da državne institucije vremenski moraju prethoditi tržišnom procesu, jer su one agens za specifikaciju i zaštitu prava svojine, kao i za stvaranje konkurentskih tržišnih struktura. Za razliku od njih, države JIE su neselektivno primjenjivale makroekonomske recepte u uslovima nerazvijene mikroekonomske sredine i neizgrađenog institucionalnog poretka, zbog čega se još uvijek nalaze u dubokoj ekonomskoj i opštoj društvenoj krizi.

Magistralni tranzicioni procesi podrazumijevaju krupne promjene odnosa i oblika privređivanja, svojine, mehanizama regulacije, političkog i normativnog režima. Sve na-vedene promjene se zasnivaju na institucionalnim promjenama od kojih dominantno zavise ekonomska stabilizacija i ekonomski razvoj. To znači da institucionalna dinamika predstavlja opšti okvir,

zajednički imenilac i preduslov svih ostalih promjena. U zaključku je verifikovana polazna hipoteza da konkurentnost privreda u državama JIE, značajno zavisi od stepena izgrađenosti i efikasnosti institucija.

LITERATURA

- The Global Competitiveness Report 2013-2014, (2014), *World Economic Forum*.
- Chang, H-J. (2011). Institutions and economic development: theory, policy and history. *Journal of Institutional Economics*, 7(4), 473-498.
- Draskovic, V., Jovović, R. i Draskovic, M. (2013), Zavisnost paradigmatičnosti 'ekonomije znanja' od nivoa institucionalne i ekonomske razvijenosti. *Economics & Economy*, Vol. 1, No. 1, 17-39.
- Krugman, P. (2004). *Velikaja lož*, Moskva: Act.
- Grgurević, N. (2014). Stvarnost i perspektive globalne ekonomske krize", u: *Ekonomija i kriza- treba li nam novi odgovor*. Ekonomski fakultat Pale, 501-506.
- North, D. C. (1981). *Structure and Change in Economic History*. Norton, New York.
- Toynbee, A. (1934). *A Study of History*. Oxford University Press.
- Galbraith, J. K. (1990). Le capitalisme oui, mais le luel?. *L'Expansion*, 19. avril/ 2mai.
- Toffler, A. (1990). *Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence in the 21st Century*. Bantam Books, New York.
- Cheung, S. (1983). The Contractual nature of the Firm. *Journal of Law and Economics*, Vol. 26, No 1, 1-21.

IMPACT OF ECONOMIC INSTITUTIONALIZATION TO THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIES IN THE SEE COUNTRIES

Nikša Grgurević*, Irena Petrušić

*Adriatic University, Faculty of Management, Zemunska 143, Meljine, Herceg Novi, Montenegro,
niksagrgurevic@t-com.me*

ABSTRACT

It has been proven that competitiveness of industry significantly depends on the level of development and efficiency of institutions. Topic of research in this paper is impact of social, and within it economic institutions to the competitive capacity of industry. The aim of the research is proving impact of institutional development to the competitiveness of industry, economic growth and sustainable economic development by the use of comparative analysis. In addition to this, institutional capacity vitally impact efficiency of management of intellectual property and intellectual capital, level of national innovation capacity directly depends on. In nowadays economy of knowledge and global market, intangible assets of a company (and industry), or intellectual property (as narrower part of the intellectual equity) represents the factor that makes it successful. Instead of neoliberal, passive and dysfunctional macroeconomic policy in the SEE countries, there is a need for its reorientation to the institutionally active, engaged, equal, propulsive and efficient economic policy with civilization and developmental sign.

Keywords: competitiveness, institutions, intellectual property, efficiency, economic policy.